

Dr Anna Kanarek-Równicka
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
ORCID: 0000-0003-0787-781X
anna.kanarek@gmail.com

Odpowiedzialność za opóźnienia w płatności w transakcjach handlowych w dobie pandemii wirusa SARS-CoV-2

Responsibility for delays in payments in commercial transactions during the SARS-CoV-2 virus pandemic

Abstract

This study deals with debtor liability for late payment in commercial transactions arising as a result of the SARS-CoV-2 pandemic. Lack of timely payment for the goods or services delivered is a common phenomenon, usually due to the sole fault of the debtor. Restrictions on the exercise of economic activity that occurred as a result of the pandemic did not leave unaffected those entities that have so far diligently fulfilled their obligations. These entities are looking for solutions that will allow them to avoid the negative financial consequences associated with the emergency. An example of such a solution is the institution *rebus sic stantibus*. The purpose of the article is to assess whether it is possible to use the *rebus sic stantibus* clause to reduce the debtor's financial problems when unforeseen payment arise.

Keywords: delays in payment in commercial transactions, *rebus sic stantibus*, pandemic SARS-CoV-2

Abstrakt

Niniejsze opracowanie dotyczy odpowiedzialności dłużnika za opóźnienie w płatności w transakcjach handlowych, które powstało w wyniku pandemii wirusa SARS-CoV-2. Brak terminowej zapłaty za dostarczony towar lub usługę stanowi powszechne zjawisko, występujące z reguły z wyłącznej winy dłużnika. Ograniczenia prowadzenia działalności gospodarczej, które wystąpiły na skutek epidemii nie pozostały obojętne także dla tych podmiotów, które dotychczas rzetelnie wykonywały swoje zobowiązania. Podmioty te poszukują rozwiązań, które pozwolą im uniknąć negatywnych konsekwencji finansowych związanych ze stanem zagrożenia. Przykładem takiego rozwiązania jest instytucja *rebus sic stantibus*. Celem artykułu jest dokonanie oceny, czy możliwe jest zastosowanie klauzuli *rebus sic stantibus* do zmniejszenia finansowych dolegliwości dłużnika za powstałe i nieprzewidziane opóźnienia w płatnościach.

Słowa kluczowe: opóźnienia w płatnościach w transakcjach handlowych, *rebus sic stantibus*, pandemia SARS-CoV-2

1. Wprowadzenie

Opóźnienia w płatnościach to jeden z najczęściej występujących problemów przy realizacji umów handlowych. Metoda płatności przelewem z odroczonym terminem zapłaty (tzw. kredyt handlowy) stanowi typowy sposób zapłaty stosowany w relacjach między przedsiębiorcami. Dane statystyczne Głównego Urzędu Statystycznego pokazują, iż ten sposób zapłaty kreuje wysoki odsetek krótkoterminowych zobowiązań przedsiębiorstw z tytułu dostaw i usług. Zobowiązania z tego tytułu przekraczają bowiem 50% wszystkich zobowiązań krótkoterminowych¹. Problem ten został dostrzeżony przez ustawodawcę, który wprowadził rozwiązania prawne usprawniające dyscyplinę płatniczą oraz zwiększył ochronę prawną wierzyciela. Znowelizowana w 2019 r. ustawa z 8 marca 2013 r. o przeciwdziałaniu nadmiernym opóźnieniom w transakcjach handlowych (poprzedni tytuł ustawy: o terminach zapłaty w transakcjach handlowych)², stanowiąca implementację dyrektywy Parlamentu Europejskiego

¹ Zob. *Mały rocznik statystyczny Polski 2020*, GUS, Warszawa 2020, s. 347, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/maly-rocznik-statystyczny-polski-2020,1,22.html> [dostęp: 7.03.2021].

² Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 lutego 2021 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o przeciwdziałaniu nadmiernym opóźnieniom w transakcjach handlowych, Dz.U. 2021, poz. 424.

i Rady 2011/7/UE z dnia 16 lutego 2011 r. w sprawie zwalczania opóźnień w płatnościach w transakcjach handlowych³, wprowadziła między innymi wyższe oprocentowanie za opóźnienie w transakcjach handlowych oraz zwiększyła kwoty rekompensaty za koszty odzyskiwania należności (art. 7 i 10 u.p.n.o.t.h). Przedsiębiorcy ponoszą zatem odpowiedzialność finansową za brak terminowego wywiązania się z przyjętych na siebie zobowiązań. Ustawowe zwiększenie dolegliwości finansowych wydaje się być dobrym rozwiązaniem, gdyż może zmobilizować dłużników do terminowej zapłaty.

Nie należy jednak przechodzić obojętnie nad wciąż trwającymi skutkami zagrożenia wirusem SARS-CoV-2, a następnie ogłoszenia w 2020 r. stanu pandemii na świecie i stanu epidemii w Polsce. Wydarzenia te bowiem istotnie wpłynęły na zdolności przedsiębiorców do wywiązania się z przyjętych na siebie zobowiązań. Zagrożenie zakażenia wirusem SARS-CoV-2 uniemożliwiło wykonanie wielu umów handlowych, czego skutkiem było powstanie opóźnień w płatności za już zrealizowane dostawy towarów lub usług. Część przedsiębiorców została też zmuszona do faktycznego wstrzymania wykonywania działalności gospodarczej na czas tego wyjątkowego zagrożenia zdrowotnego z uwagi na rodzaj prowadzonej działalności. Przykładowo, galerie handlowe, restauracje, zakłady fryzjerskie i kosmetyczne zostały czasowo zamknięte. Wstrzymana została organizacja imprez okolicznościowych. Wprowadzono ograniczenia w przemieszczaniu się.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest: przedstawienie zjawiska opóźnienia w płatnościach na gruncie ustawy o przeciwdziałaniu nadmiernym opóźnieniom w transakcjach handlowych, a następnie zaprezentowanie wyników analizy regulacji prawnych dotyczących prawnych skutków powstania po stronie dłużnika opóźnienia w płatnościach w transakcjach handlowych oraz ocena, czy możliwe jest zastosowanie klauzuli *rebus sic stantibus* do zmniejszenia finansowych dolegliwości dłużnika za powstałe i nieprzewidziane opóźnienia w płatnościach wywołane pandemią wirusa SARS-CoV-2.

2. Rozwiązania prawne w ustawie o przeciwdziałaniu nadmiernym opóźnieniom w transakcjach handlowych

Możliwość zakupu towaru lub usługi oraz zapłaty za nie w terminie późniejszym stanowi dobrodziejstwo dla tej strony umowy, która nabywa towar lub usługę.

³ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/7/UE z dnia 16 lutego 2011 r. w sprawie zwalczania opóźnień w płatnościach w transakcjach handlowych (wersja przekształcona) (tekst mający znaczenie dla EOG), Dz.Urz. UE L 48 z 23.02.2011 r.

Otrzymuje ona bowiem produkt, którym może swobodnie dysponować bez konieczności natychmiastowej zapłaty. Istotne pozostaje przy tym to, że faktyczny termin zapłaty pozostaje uzgodniony ze zbywcą. Tzw. kredyt handlowy stanowi typowy sposób rozliczeń pomiędzy przedsiębiorcami. Instytucja ta stała się jednak sposobem pozyskania obcego finansowania własnej działalności gospodarczej, niezwykle atrakcyjnym dla pozyskującego, oraz wielokrotnie obciążającym podmiot udzielający tego kredytu⁴. Łatwe pozyskanie tego typu finansowania wpłynęło na znaczącą jego popularność, jednakże przyczyniło się do powstawania zatorów płatniczych. Ustawodawca dokonał więc rewizji obowiązujących przepisów prawa. Ustawą z dnia 19 lipca 2019 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ograniczenia zatorów płatniczych⁵, wprowadzono istotne zmiany do ustawy z dnia 8 marca 2013 r. o terminach zapłaty w transakcjach handlowych⁶, polegające na rozwiązaniach dyscyplinujących dłużnika transakcji handlowej oraz rozszerzeniu ochrony prawnej wierzyciela. Zmieniono także tytuł ustawy.

2.1. Terminy zapłaty w transakcjach handlowych

Ustawowe rozwiązania zostały oparte na dolegliwościach finansowych obciążających dłużnika w przypadku zapłaty za dostarczony towar lub usługę z odroczonym terminem płatności wynoszącym powyżej 30 dni bądź niedotrzymaniu ustalonych terminów zapłaty w transakcjach handlowych. Podstawowym bowiem rozwiązaniem motywującym dłużnika do sprawnego realizacji umowy, zaproponowanym przez wskazaną ustawę jest uprawnienie wierzyciela do naliczania odsetek za płatność za towar lub usługę po upływie 30 dni liczonych od dnia spełnienia przez niego swojego świadczenia (art. 5 u.p.n.o.t.h.). Określono również maksymalne terminy zapłaty w transakcjach handlowych, przekroczenie których wiąże się z możliwością naliczenia odsetek ustawowych za opóźnienie w transakcjach handlowych, odstąpieniem od umowy albo jej wypowiedzeniem (art. 7 ust. 2-3b), jak również wprowadzono stałą zryczałtowaną rekompensatę za koszty odzyskiwania tych należności (art. 10 ust. 1).

⁴ Zob. szerzej A. Kanarek-Równicka, *Nowa metoda „kredytowania” przedsiębiorców. Polityka gospodarcza – praktyka – etyka*, „Studia i Materiały. Miscellanea Oeconomicae Wydział Prawa, Administracji i Zarządzania Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach” 2018, nr 3, s. 220.

⁵ Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ograniczenia zatorów płatniczych, Dz.U. 2019, poz. 1649.

⁶ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 13 grudnia 2018 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o terminach zapłaty w transakcjach handlowych, Dz.U. 2019, poz. 118.

Przepisy ustawy o przeciwdziałaniu nadmiernym opóźnieniom w transakcjach handlowych zezwalają przedsiębiorcom będącym stronami umowy, której przedmiotem jest odpłatna dostawa lub odpłatne świadczenie usług, pozostające w związku z wykonywaną działalnością gospodarczą, tj. transakcji handlowych (art. 4 ust. 1) na swobodne kształtowanie warunków zapłaty. Ustawodawca dąży jednak do ograniczenia atrakcyjności tzw. kredytu handlowego oraz przywrócenia kultury szybkich płatności⁷. Zapłata bowiem po upływie 30 dni od dnia spełnienia świadczenia, zarówno w przypadku umownego określenia dłuższego terminu zapłaty (art. 5), jak i w przypadku braku zastrzeżenia terminu zapłaty (art. 6), uprawnia wierzyciela do obciążenia dłużnika odsetkami.

Ustawodawca wprowadził też zasady uniemożliwiające umowne modyfikowanie terminów płatności, prowadzące do pokrzywdzenia wierzyciela. Termin zapłaty nie powinien co do zasady przekraczać 60 dni od dnia doręczenia dłużnikowi faktury lub rachunku, potwierdzających dostawę towaru lub usługi (art. 7 ust. 2 u.p.n.o.t.h.) lub od dnia dostawy towaru lub usługi w przypadku braku możliwości ustalenia dnia doręczenia faktury lub rachunku bądź doręczenia faktury lub rachunku przed dniem dostawy towaru lub usługi (art. 7 ust. 4). Strony umowy mogą określić dłuższy termin zapłaty, lecz ustalenie to nie może cechować się rażąco nieuczciwością wobec wierzyciela. Okoliczność, czy dane postanowienie jest rażąco nieuczciwe wobec wierzyciela wymaga – zgodnie z dyspozycją art. 11a – każdorazowej oceny, której należy dokonać biorąc pod uwagę wszystkie okoliczności konkretnej sprawy. Należy przy tym uwzględnić w szczególności:

- 1) rażące odstępstwa od dobrych praktyk handlowych, które naruszają zasadę działania w dobrej wierze i zasadę rzetelności;
- 2) właściwość towaru lub usługi, które są przedmiotem transakcji handlowej, w szczególności czas zwykle potrzebny na zbycie towaru przez dłużnika na rzecz osób trzecich, lub
- 3) dostosowanie harmonogramu dostawy towarów lub wykonania usługi w częściach do harmonogramu spełniania odpowiadających im części świadczenia pieniężnego⁸.

Podkreślenia wymaga, iż równocześnie ustawodawca zakazał umownego modyfikowania terminu zapłaty w przypadku tzw. transakcji asymetrycznych, tj. wtedy, gdy dłużnikiem jest duży przedsiębiorca, a wierzycielem podmiot

⁷ Zob. szerzej E. Marcisz, *Ustawa o terminach zapłaty w transakcjach handlowych. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, LEX, art. 5, nb. 1.

⁸ Tamże.

należący do sektora mikro, małych lub średnich przedsiębiorstw. Maksymalny termin zapłaty nie może w przypadku tych transakcji przekraczać 60 dni (art. 7 ust. 2 a u.p.n.o.t.h.). Odmienne uregulowanie umowne wyłączające lub ograniczające uprawnienia wierzyciela lub obowiązki dłużnika dotyczące terminu zapłaty skutkuje zastąpieniem takiego postanowienia przepisami przewidującymi ustawowe terminy zapłaty (art. 13 ust. 2 u.p.n.o.t.h.)⁹. Dodatkowo też, w przypadku umownego określenia terminu zapłaty przekraczającego 120 dni od dnia doręczenia dłużnikowi faktury lub rachunku, z naruszeniem zasad określonych w art. 7 ust. 2 u.p.n.o.t.h., a dotyczących ustalenia dłuższego terminu zapłaty rażąco nieuczciwego wobec wierzyciela, może on wypowiedzieć umowę, a nawet od niej odstąpić (art. 7 ust. 3a). W takim przypadku świadczenia pieniężne przysługujące mu od dłużnika w związku z wykonaniem umowy stają się wymagalne w terminie 7 dni od dnia wypowiedzenia umowy. Brak zaś wykonania świadczenia w tym terminie uaktywnia uprawnienie do naliczania odsetek ustawowych za opóźnienie w transakcjach handlowych (art. 7 ust. 3 b u.p.n.o.t.h.)¹⁰.

Wskazane rozwiązania mają zmobilizować dłużnika do niezwłocznej zapłaty za zakupiony towar lub usługę. Ustawodawca daje wierzycielowi instrumenty prawne uniemożliwiające dłużnikowi wydłużanie terminu zapłaty bez zgody wierzyciela, narzucając maksymalny termin płatności oraz możliwość naliczenia odsetek za brak płatności już po upływie 30 dni od dnia wydania towaru lub usługi. Odroczenie płatności jest możliwe. Jednakże następuje to wyłącznie w uzgodnionym pomiędzy stronami przypadku i gdy pozbawione jest cech rażącej nieuczciwości względem wierzyciela. Takie rozwiązanie nie pozwala dłużnikowi narzucać wierzycielowi dogodnych dla niego terminów zapłaty.

⁹ Zob. szerzej Ł. Cudny [w:] K. Osajda (red.), *Ustawa o terminach zapłaty. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019, LEX, art. 7, nb. 14-16.

¹⁰ W transakcjach handlowych, w których podmiot publiczny występuje po stronie dłużnika, obowiązują korzystniejsze zasady ustalania terminu zapłaty i naliczania odsetek, przejawem czego są odrębnie uregulowane warunki nakładania odsetek na będącego podmiotem publicznym dłużnika. Wierzyciel, który spełnił swoje świadczenie i nie otrzymał za nie zapłaty w terminie, może naliczyć dłużnikowi będącemu podmiotem publicznym odsetki za opóźnienie w transakcjach handlowych (art. 8 ust. 1 u.p.n.o.t.h.). Maksymalny zaś termin zapłaty dla podmiotu publicznego wynosi 30 dni. Ustawodawca wyodrębnił jednak w ramach podmiotu publicznego grupę podmiotów leczniczych, którym wydłużył termin zapłaty do 60 dni (art. 8 ust. 2). Dokonanie zapłaty po upływie tegoż maksymalnego terminu zapłaty aktywuje uprawnienia wierzyciela do naliczania odsetek za opóźnienie w transakcjach handlowych.

2.2. Odsetki za brak terminowej płatności w transakcjach handlowych

Wierzyciel uzyskał uprawnienie do żądania od dłużnika zapłaty odsetek pomimo, iż ten nie popadł w zwłokę i wciąż pozostaje w terminie zapłaty. W przypadku bowiem, gdy strony transakcji handlowej przewidziały w umowie termin zapłaty dłuższy niż 30 dni, wierzyciel ma prawo do żądania odsetek ustawowych począwszy od dnia kolejnego, tj. 31-go dnia od dnia spełnienia świadczenia i doręczenia dłużnikowi faktury lub rachunku potwierdzających dostawę towaru lub usługi, do dnia zapłaty, lecz nie dłużej niż do określonego w umowie dnia zapłaty, stanowiącego termin wymagalności świadczenia pieniężnego (art. 5 u.p.n.o.t.h.). Dłużnik może spełnić świadczenie pieniężne przed ustalonym terminem zapłaty, wtedy też uniknie odpowiedzialności tytułem odsetek.

Określone w art. 5 u.p.n.p.t.h. odsetki ustawowe mają charakter odsetek kapitałowych, stanowiących wynagrodzenie za zastosowanie sposobu zapłaty z odroczonym terminem płatności¹¹. Reguła ta nie ma zastosowania do wierzyciela będącego dużym przedsiębiorcą oraz do podmiotu publicznego będącego podmiotem leczniczym¹², którego ustawodawca wyłączył spod regulacji art. 5 u.p.n.o.t.h.¹³

Wierzycielowi przysługuje także prawo do naliczenia odsetek, gdy nie zastrzeżono w umowie terminu zapłaty. Brak płatności w ciągu 30 dni od

¹¹ Zob. szerzej M. Lemkowski, *Odsetki cywilnoprawne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2007, s. 398-399.

¹² Zgodnie z art. 4 pkt. 4 u.p.n.o.t.h. podmiot leczniczy to podmiot, o którym mowa w art. 4 ust. 1 pkt 2-4 ustawy z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej, t.j. Dz.U. 2020, poz. 295, do którego zaliczyć należy: samodzielny publiczny zakład opieki zdrowotnej; jednostkę budżetową, w tym państwową jednostkę budżetową tworzoną i nadzorowaną przez Ministra Obrony Narodowej, ministra właściwego do spraw wewnętrznych, Ministra Sprawiedliwości lub Szefa Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, posiadającą w strukturze organizacyjnej ambulatorium, ambulatorium z izbą chorych lub lekarza podstawowej opieki zdrowotnej w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 27 października 2017 r. o podstawowej opiece zdrowotnej, t.j. Dz.U. 2019, poz. 357, 730 i 1590 oraz instytut badawczy, o którym mowa w art. 3 ustawy z dnia 30 kwietnia 2010 r. o instytutach badawczych, t.j. Dz.U. 2019, poz. 1350 i 2227.

¹³ Umowa handlowa zawarta z publicznym podmiotem leczniczym może przewidywać termin zapłaty dłuższy niż 30 dni bez możliwości naliczenia takiemu dłużnikowi odsetek ustawowych za dokonanie płatności w terminie dłuższym niż 30 dni. Wyłączenie to nie obejmuje przypadków, w których podmiot publiczny będący dłużnikiem nie dokona płatności w umówionym w terminie (art. 8 ust. 1 u.p.n.o.t.h.), który nie może jednak przekraczać 60 dni (art. 8 ust. 2). Ustawodawca wyróżnił w ten sposób i objął dodatkową ochroną publiczne placówki medyczne jako podmioty realizujące podstawowe potrzeby socjalne. Zob. szerzej Ł. Cudny [w:] K. Osajda (red.), *Ustawa...*, LEX, art. 5, nb. 21.

dnia spełnienia świadczenia lub zakończenia weryfikacji zgodności towaru lub usługi z umową, do dnia zapłaty, skutkować będzie naliczaniem odsetek ustawowych za opóźnienie w transakcjach handlowych (art. 6 u.p.n.o.t.h.)¹⁴. Wysokość tych odsetek pozostanie jednak uzależniona od treści zawartej pomiędzy stronami umowy handlowej. W przypadku bowiem zastrzeżenia terminu zapłaty wierzyciel będzie mógł żądać od dłużnika odsetek ustawowych¹⁵, które począwszy od dnia 29 maja 2020 r. wynoszą 3,6 % w skali roku¹⁶. Jeżeli zaś strony nie przewidziały w umowie terminu zapłaty, wierzycielowi przysługują odsetki ustawowe za opóźnienie w transakcjach handlowych, które od 1 stycznia 2021 r. wynoszą 10,1 % w stosunku rocznym w przypadku transakcji handlowych, w których dłużnikiem nie jest podmiot publiczny będący podmiotem leczniczym (oraz 8,1 % w stosunku rocznym w przypadku transakcji handlowych, w których dłużnikiem jest publiczny podmiot leczniczy)¹⁷.

Rozwiązania te mają motywować dłużnika do dokonania płatności za dostarczony towar lub usługę w możliwie najszybszym terminie, bez oczekiwania na upływ oznaczonego terminu. Odrębnie uregulowane zostały przypadki, w których upłynął termin zapłaty, a mimo to dłużnik nie uregulował swojej powinności. W takim przypadku dłużnik będzie zobowiązany do zapłaty odsetek ustawowych za opóźnienie w transakcjach handlowych,

¹⁴ Zgodnie z postanowieniami art. 3 ust. 3 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/7/UE z dnia 16 lutego 2011 r. w sprawie zwalczania opóźnień w płatnościach w transakcjach handlowych, Dz.Urz. UE L 48 z 23.02.2011 r., w przypadku braku zastrzeżenia w umowie terminu zapłaty, zapłata winna być dokonana w terminie 30 dni od daty otrzymania przez dłużnika faktury lub równoważnego wezwania do zapłaty, daty otrzymania towarów lub usług (gdy data otrzymania faktury lub równoważnego wezwania do zapłaty nie jest pewna), daty otrzymania towarów lub usług, gdy dłużnik otrzymał fakturę lub równoważne wezwanie do zapłaty przed otrzymaniem towarów lub usług lub daty zakończenia procedury przyjęcia lub weryfikacji, za pomocą której ma zostać potwierdzona zgodność towarów lub usług z umową, jeżeli procedura ta jest przewidziana w umowie lub ustawie i jeżeli dłużnik otrzyma fakturę lub równoważne wezwanie do zapłaty przed datą takiego przejścia lub weryfikacji.

¹⁵ Art. 359 § 2 k.c. stanowi, iż: „Jeżeli wysokość odsetek nie jest w inny sposób określona, należą się odsetki ustawowe w wysokości równej sumie stopy referencyjnej Narodowego Banku Polskiego i 3,5 punktów procentowych”. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, t.j. Dz.U. 2020, poz. 1740 z późn. zm.

¹⁶ Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 lipca 2020 r. w sprawie wysokości odsetek ustawowych, M.P. 2020, poz. 626; uchwała nr 7/2020 Rady Polityki Pieniężnej z 28 maja 2020 r. w sprawie stopy referencyjnej, oprocentowania kredytów refinansowych, oprocentowania lokaty terminowej oraz stopy redyskontowej weksli w Narodowym Banku Polskim, t.j. Dz.Urz. NBP 2020, poz. 10.

¹⁷ Obwieszczenie Ministra Rozwoju, Pracy i Technologii z dnia 28 grudnia 2020 r. w sprawie wysokości odsetek ustawowych za opóźnienie w transakcjach handlowych, M.P. 2020, poz. 1212.

a gdy strony określiły w umowie odsetki w wyższej wysokości, to one będą wiązały dłużnika¹⁸. Uprawnienie to będzie zaś przysługiwało wierzycielowi od dnia wymagalności świadczenia pieniężnego do dnia zapłaty, wtedy gdy spełni łącznie dwa warunki, tj. wykona swoje świadczenie oraz nie otrzyma zapłaty w określonym w umowie terminie (art. 7 ust. 1 u.p.n.o.t.h.). Podstawą do naliczenia dłużnikowi odsetek ustawowych za opóźnienie w transakcjach handlowych będzie zatem opóźnienie dłużnika w zapłacie.

2.3. Rekompensata za koszty odzyskiwania należności w transakcjach handlowych

Możliwość naliczania odsetek w związku z terminami zapłaty w transakcjach handlowych nie stanowi jedyne go uprawnienia wierzyciela. Temu, który nie otrzymał zapłaty za dostarczony towar lub usługę w terminie określonym umową stron, przysługiwać będzie także rekompensata za koszty odzyskiwania należności. Zgodnie z art. 10 u.p.n.o.t.h. kwota rekompensaty stanowi stałą zryczałtowaną kwotę, której wysokość uzależniona jest od wartości świadczenia pieniężnego. Zostały przewidziane trzy progi kwotowe:

- 1) dla wartości świadczenia pieniężnego nie przekraczającego 5 000 zł, kwota rekompensaty za koszty odzyskiwania należności stanowi równowartość kwoty 40 euro;
- 2) dla wartości świadczenia pieniężnego wyższej niż 5 000 zł, ale niższej niż 50 000 zł, kwota ta wynosi równowartość 70 euro;
- 3) dla wartości zaś świadczenia pieniężnego równej lub wyższej od 50 000 zł – równowartość kwoty 100 euro (art. 10 ust. 1 u.p.n.o.t.h.)¹⁹.

Roszczenie o rekompensatę kosztów odzyskiwania należności powstanie, gdy wierzyciel nabędzie prawo do odsetek ustawowych za opóźnienie w transakcjach handlowych. Stan ten wystąpi, gdy upłynie termin zapłaty, a dłużnik popadnie w opóźnienie w płatności za wykonane przez wierzyciela świadczenie. Roszczenie to pozostaje wprawdzie zależne od upływu określonego terminu zapłaty, lecz ustawodawca pozostawił do uznania wierzyciela to czy wykorzysta ten instrument. Ponadto art. 10 ust. 1 u.p.n.o.t.h. nie nakłada na wierzyciela obowiązku poniesienia kosztów rekompensaty we wskazanych w przepisie wysokościach. W zasadzie przepis ten nie wymaga, aby po stro-

¹⁸ Zob. szerzej Ł. Cudny [w:] K. Osajda (red.), *Ustawa...*, LEX, art. 7, nb. 1.

¹⁹ Zgodnie z art. 10 ust. 1a u.p.n.o.t.h., równowartość kwoty rekompensaty jest ustalana przy zastosowaniu średniego kursu euro ogłoszonego przez NBP ostatniego dnia roboczego miesiąca poprzedzającego miesiąc, w którym świadczenie pieniężne stało się wymagalne.

nie wierzyciela powstała jakakolwiek szkoda związana z brakiem wykonania zobowiązania. Jediną przesłanką powstania tego roszczenia jest niewykonanie przez dłużnika w umówionym terminie ciężącego na nim zobowiązania²⁰. Sąd Najwyższy zwraca także uwagę na sam fakt opóźnienia. Podkreśla bowiem, iż prawo wierzyciela do żądania rekompensaty nie ma na celu pokrycia kosztów odzyskiwania należności, jakie poniósł wierzyciel w związku z dochodzeniem tej należności. Zryczałtowana kwota rekompensaty to kwota wydatków, które wierzyciel zazwyczaj ponosi, dochodząc od dłużnika należności²¹. Celem tego rozwiązania jest skłonienie dłużnika do terminowego regulowania zobowiązań. Realizuje ono cel art. 6 ust. 1 dyrektywy 2011/7/UE, zgodnie z którymi polski porządek prawny winien zapewnić wierzycielowi uprawnienie do uzyskania od dłużnika stałej kwoty rekompensaty za koszty odzyskiwania należności, która nie może być niższa niż równowartość kwoty 40 euro.

Wypada zwrócić jednak w tym miejscu uwagę na użyte w art. 10 ust. 1 u.p.n.o.t.h. określenie „rekompensata za koszty odzyskiwania należności”. Z literalnego brzmienia przepisu nie wynika wprawdzie, iż takowe koszty muszą być w ogóle poniesione, szczególnie, że ustawodawca nie wymaga nawet, aby wierzyciel wzywał dłużnika do zapłaty z tego tytułu. Użycie jednak określenia „rekompensata za koszty odzyskiwania należności” prowadzi do wniosku, że wierzyciel winien podjąć jakiegokolwiek działania mające na celu odzyskanie należności²². W przeciwnym bowiem wypadku żądanie to może zostać uznane za działanie sprzeczne ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem tego prawa albo z zasadami współżycia społecznego (art. 5 k.c.)²³. Regulacja określona w art. 5 k.c. pozostaje jednak poza zakresem niniejszego opracowania, a dalsze rozważania dotyczyć będą stosowania klauzuli *rebus sic stantibus*.

Wierzyciel będzie mógł nadto domagać się od dłużnika zwrotu kosztów odzyskiwania należności przewyższających zryczałtowaną kwotę wskazaną w art. 10 ust. 1 u.p.n.o.t.h. Istotne pozostaje jednak, iż z żądaniem tym wierzyciel może wystąpić tylko i wyłącznie w przypadku, gdy poniósł takowe koszty oraz wtedy, gdy pozostają one uzasadnione (art. 10 ust. 2).

²⁰ Zob. J.P. Naworski, *Wykładnia art. 10 ust. 1 ustawy o terminach zapłaty w transakcjach handlowych – zagadnienia wybrane*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2019, nr 3, s. 11.

²¹ Zob. wyrok SN z 7 lipca 2017 r., V CSK 660/16, LEX 2350004.

²² Zob. szerzej P. Fik, P. Staszczuk, *Wątpliwości dotyczące możliwości dochodzenia rekompensaty za koszty odzyskania należności na podstawie ustawy o terminach zapłaty w transakcjach handlowanych*, „Przegląd Sądowy” 2015, nr 7-8, s. 122.

²³ Zob. uchwała SN z 11 grudnia 2015 r., III CZP 94/15, OSNC 2017, nr 1, poz. 5.

3. Przesłanki zastosowania klauzuli *rebus sic stantibus*

Klauzula *rebus sic stantibus* dopuszcza sądową modyfikację postanowień umowy z uwagi na wystąpienie okoliczności o charakterze nadzwyczajnym, jeżeli spełnienie świadczenia byłoby połączone z nadmiernymi trudnościami albo groziłoby jednej ze stron rażąco strata, czego strony nie przewidywały przy zawarciu umowy (art. 357¹ k.c.). Nie niweczy przy tym umowy, lecz prowadzi do dostosowania jej postanowień do zmienionej sytuacji²⁴. Sąd posiada nadto uprawnienie do orzeczenia rozwiązania umowy, jeśli zasady współżycia społecznego za tym przemawiają.

Określona w art. 357¹ k.c. regulacja będzie miała zastosowanie, gdy ziszczą się następujące przesłanki:

- 1) nadzwyczajna zmiana stosunków,
- 2) nadmierna trudność w spełnieniu świadczenia lub zagrożenie wystąpienia rażącej straty dla jednej ze stron,
- 3) związek przyczynowy pomiędzy zmianą stosunków a utrudnieniami w wykonaniu zobowiązania bądź ryzykiem straty, oraz
- 4) brak przewidzenia przez strony na etapie zawierania umowy wpływu zmiany stosunków na wykonanie zobowiązania.

Ustawodawca posługuje się pojęciami otwartymi, co mogłoby prowadzić do wniosku, iż pozostawia sądom swobodę decyzyjną, co wydaje się być pozorne. Dotychczas prezentowana jest bowiem ścisła interpretacja przesłanek zastosowania art. 357¹ k.c., gdyż sądy kierują się funkcją regulacji określonej we wskazanym przepisie. Sugerowano nawet niewielką przydatność klauzuli *rebus sic stantibus*²⁵. Podkreślano bowiem funkcję uzupełniającą klauzuli *rebus sic stantibus* w stosunku do zasady *pacta sunt servanda*, nakazującej dotrzymywanie zawartych umów. Jedynie wyjątkowo zezwalano na rozwiązanie umowy²⁶. Przedstawiciele nauki przedmiotu zauważają jednak, iż pomimo dotychczasowej ścisłej interpretacji przesłanek zastosowania art. 357¹ k.c.,

²⁴ Zob. szerzej A. Brzozowski, *Wpływ zmiany okoliczności na zobowiązania w dobie pandemii – o konieczności zastosowania nadzwyczajnych środków*, „Studia Prawa Prywatnego” 2020, nr 2, s. 7

²⁵ Zob. szerzej R. Strugała, *Wpływ pandemii COVID-19 na wykonywanie umów w świetle art. 357[1] KC*, „Monitor Prawniczy” 2020, nr 11, s. 560; zob. również P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2019, Legalis, art. 357¹, nb 7.

²⁶ Zob. szerzej P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny...*, Legalis, art. 357¹, nb 6; A. Brzozowski [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. T. 1. Komentarz. Art. 1-449¹⁰*, C.H. Beck, Warszawa 2020, Legalis, art. 357¹, nb. 13 i 18.

wykładnia tego przepisu może ulec dynamicznym zmianom oraz może objąć swoim zakresem sytuację związaną z pandemią SARS-CoV-2, co pokaże niedaleka przyszłość²⁷.

W pierwszej jednak kolejności zwrócić uwagę należy na przesłanki zastosowania reguły określonej w art. 357¹ k.c. Fundamentalną przesłankę stanowi wystąpienie nadzwyczajnej zmiany stosunków umownych. Nadzwyczajność, o której mowa w tym przepisie, oznacza, że klauzulę *rebus sic stantibus* można zastosować wyłącznie do przypadków wykraczających poza zakres tzw. normalnego ryzyka kontraktowego, możliwego do przewidzenia przez strony umowy, które to okoliczności winny być wzięte pod uwagę przy jej zawieraniu²⁸. Każda zmiana stosunków wpłynie na sytuację ekonomiczną podmiotu gospodarczego. Ustawodawca posługuje się określeniem „nadzwyczajna zmiana stosunków”, którą stanowi zmiana o charakterze wyjątkowym, niespotykanym, trwałym, spowodowana niezwykle rzadkim zjawiskiem²⁹. Zgodnie z ugruntowanym już stanowiskiem, klauzula *rebus sic stantibus* może być zastosowana w przypadku „zmiany szczególnie głębokiej”³⁰. Zmiana regulacji prawnych, zgodnie z dominującym poglądem doktryny, nie ma nadzwyczajnego charakteru³¹. Pojawiają się również poglądy, iż nie jest konieczna kwalifikacja zmiany aktów normatywnych jako nadzwyczajnej zmiany stosunków. Wystarczające jest bowiem wykazanie, iż nadzwyczajną zmianę stosunków wpływającą na konkretne zobowiązanie umowne wywołały przeobrażenia społeczno- gospodarcze występujące na skutek pandemii. Zmiana przepisów prawa nastąpiła zaś jedynie w celu uregulowania następstw epidemii³².

Pandemia wirusa SARS-CoV-2 wywołała wiele trudności w realizowaniu umów niezależnie od sytuacji finansowej stron umowy na etapie jej zawierania. Niektóre kontrakty stały się wręcz niemożliwe do wykonania. Ograniczenia dostaw towarów lub usług, braki kadrowe wywołane kwarantanną pracowników,

²⁷ Zob. szerzej R. Morek [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2021, Legalis, art. 357¹, nb. 3; G. Kozieł [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2020, Legalis, art. 357¹, nb. 11; R. Strugała, *Wpływ pandemii...*, s. 562.

²⁸ Zob. postanowienie SN z 24 kwietnia 2019 r., I CSK 640/18, LEX 2650291; wyrok SN z 21 września 2011 r., I CSK 727/10, LEX 1043967.

²⁹ Zob. *Nadzwyczajny* [hasło], [w:] *Słownik języka polskiego*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/nadzwyczajny;2485997.html> [dostęp: 04.05.2021].

³⁰ P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny...*, Legalis, art. 357¹, nb. 7; A. Brzozowski [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny...*, Legalis, art. 357¹, nb. 10.

³¹ Zob. wyrok SN z 9 czerwca 2005 r., III CK 674/04, LEX 180851.

³² Zob. szerzej A. Brzozowski, *Wpływ zmiany...*, s. 12.

praca zdalna oraz ograniczenia funkcjonowania instytucji publicznych i sądów nie pozostają bez wpływu na przedsiębiorców. Spowolnienie gospodarki w tak krótkim czasie nie dało też możliwości przygotowania się na taki stan rzeczy. Brak było także możliwości przewidzenia tego bezprecedensowego zjawiska, co uzasadnia przyznanie pandemii wirusa SARS-CoV-2 charakteru nadzwyczajnego, wpływającego na możliwość realizacji stosunków umownych³³.

Drugą przesłanką zastosowania klauzuli *rebus sic stantibus* jest nadmierna trudność w spełnieniu świadczenia lub zagrożenie wystąpienia rażącej straty dla jednej ze stron umowy. Oznacza to, że przepis art. 357¹ k.c. można zastosować jedynie do takich przypadków, w których spełnienie świadczenia wynikającego z umowy pozostaje możliwe, chociaż nadmiernie utrudnione. Ustawodawca położył tym samym nacisk na dużą uciążliwość spełnienia tego świadczenia. Brak jest jednak ustawowej definicji tegoż określenia. W literaturze przedmiotu dopuszcza się szeroki zakres pojęcia, uznając, iż trudność ta może mieć charakter zarówno osobisty, jak też majątkowy³⁴. W obliczu pandemii spełnienie świadczenia mogłoby grozić niebezpieczeństwem utraty zdrowia lub życia (osobisty charakter) lub będzie skutkowało koniecznością poniesienia kosztów niewspółmiernych w stosunku do tych, które zostały wzięte pod uwagę na etapie zawierania umowy, tj. nadmiernych kosztów (charakter majątkowy)³⁵. Dominują jednak poglądy zakładające wyłącznie osobistą naturę tej trudności³⁶. Rażąca strata oznacza z kolei uszczerbek o znacznym rozmiarze. Pojęcie to należy zestawić z celem zobowiązania stanowiącego przedmiot konkretnej umowy, gdyż o tym, czy wykonanie umowy będzie się wiązało z poniesieniem straty o charakterze rażącym, decydować będzie całokształt okoliczności stanowiących skutek wykonania zobowiązania³⁷.

Kolejną przesłanką dopuszczającą możliwość ingerencji sądu w treść zobowiązania będzie powiązanie między nadzwyczajną zmianą stosunków a nadmiernymi trudnościami w spełnieniu świadczenia lub zagrożeniem wystąpienia rażącej straty dla strony umowy (związek przyczynowy). Ostatecznie, należy wziąć także pod uwagę kryterium nieprzewidywalności

³³ Zob. szerzej R. Strugała, *Wpływ pandemii...*, s. 560.

³⁴ Zob. szerzej A. Brzozowski [w:] A. Olejniczak (red.), *Prawo zobowiązań – część ogólna*. System Prawa Prywatnego, t. 6, C.H. Beck, Warszawa 2009, s. 985.

³⁵ Zob. szerzej A. Brzozowski, *Wpływ zmiany...*, s. 12.

³⁶ Zob. szerzej P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny...*, Legalis, art. 357¹, nb 8; R. Strugała, *Wpływ pandemii...*, s. 561; A. Malarewicz, *Wpływ zmiany stosunków na wykonanie zobowiązań – cz. I*, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 11, s. 545.

³⁷ Zob. wyrok SN z 19 listopada 2014 r., II CSK 191/14, LEX 1628911; R. Morek [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny...*, Legalis, art. 357¹, nb. 29.

skutków. Sąd może bowiem zmodyfikować umowę, gdy strony nie mogły w chwili jej zawierania przewidzieć możliwości wystąpienia okoliczności wpływających na łączący je stosunek prawny. Doprecyzować przy tym należy, iż treść art. 357¹ k.c. odnosi się do przewidywalności następstw zdarzeń. Innymi słowy, będzie ono zależne nie tyle od możliwości przewidzenia wystąpienia samej epidemii, co od tego, że wobec wystąpienia epidemii dojdzie do zawieszenia funkcjonowania określonych rodzajów działalności gospodarczych, co uniemożliwi wykonanie zobowiązania.

Istotna pozostaje również chwila powstania tej nadzwyczajnej zmiany stosunków. Powinna ona wystąpić po powstaniu zobowiązania, lecz przed jego wykonaniem. Nie można wytoczyć powództwa opartego na art. 357¹ k.c. po wykonaniu zobowiązania zgodnie z umową³⁸. Ugruntowana została reguła, iż zmiana okoliczności powinna nastąpić przed terminem wymagalności. Z żądaniem zastosowania reguły określonej w art. 357¹ k.c. nie może bowiem wystąpić ta strona, która popadła w zwłokę³⁹. Zgodzić należy się jednak z poglądem głoszonym przez A. Brzozowskiego, iż „sam fakt zwłoki dłużnika ze spełnieniem świadczenia nie powinien prowadzić do automatycznego wykluczenia zastosowania klauzuli *rebus sic stantibus*. Każdy taki przypadek powinien być oceniany indywidualnie”⁴⁰. Mogą bowiem wystąpić takie przypadki, gdzie nadzwyczajna zmiana stosunków, pomimo, iż wystąpiła po upływie terminu wymagalności roszczenia, początek swój bierze w okresie wcześniejszym, kiedy to ogłoszenie pandemii dopiero wywoływało kryzys gospodarczy w Polsce. Posiadając instrument zezwalający na modyfikację stosunków zobowiązaniowych, sąd winien kierować się przy jego stosowaniu interesami obydwu stron umowy, bacząc na zasady współżycia społecznego.

Sąd podejmuje decyzję w zakresie zmiany zobowiązania lub jego rozwiązania niezależnie od woli powoda, w granicach i według dyrektyw wskazanych w art. 357¹ k.c.⁴¹ Zaznaczyć jednak należy, iż możliwość zastosowania klauzuli *rebus sic stantibus* uzależniona jest od łącznego spełniania przesłanek określonych w art. 357¹ k.c., które pozostają restrykcyjne. Przy orzekaniu sąd winien

³⁸ Zob. wyrok SN z 9 kwietnia 2003 r., I CKN 255/01, LEX 78890; wyrok SN z 21 kwietnia 2005 r., III CK 645/04, LEX 369251.

³⁹ Zob. szerzej P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny...*, Legalis, art. 357¹, nb 7; A. Brzozowski, *Wpływ zmiany...*, s. 13.

⁴⁰ A. Brzozowski, *Wpływ zmiany...*, s. 13

⁴¹ Zob. szerzej P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny...*, Legalis, art. 357¹, nb 12; postanowienie SN z 2 grudnia 1998 r., I CKN 972/97, Legalis 338656.

także rozważyć interesy obu stron umowy oraz dążyć do poprawienia sytuacji powoda bez istotnego uszczerbku dla interesu pozwanego⁴².

4. Stosowanie klauzuli nadzwyczajnej zmiany stosunków w warunkach pandemii wirusa SARS-CoV-2

Okoliczności związane z pandemią mogą spowodować, że w przypadku konkretnej umowy spełnione zostaną przesłanki określone w art. 357¹ k.c., zezwalające na ingerencję sądu w treść przyjętego przez strony umowy zobowiązania. Podkreślić jednak należy, iż dotychczasowa praktyka stosowania tej regulacji tłumaczy oczekiwania dłużnika na obligatoryjną sądową modyfikację postanowień umowy z uwagi na problemy powstałe w wyniku pandemii. Sam stan epidemii nie musi wiązać się z wystąpieniem okoliczności utrudniających wykonanie umowy⁴³. Nie wyklucza to jednak możliwości zastosowania normy określonej w art. 357¹ k.c. oraz zmodyfikowania na jej podstawie postanowień umowy, a nawet jej rozwiązania. Sądy orzekające w takich sprawach powinny przeprowadzać szerokie postępowanie dowodowe oraz badać takie elementy jak przesłanki zastosowania regulacji, termin wystąpienia zmian stanowiących podstawę wystąpienia z powództwem oraz ich zakres, jak również okoliczności związane z wykonaniem umowy⁴⁴. Wpłyne to na długość postępowania, które aktualnie już cechuje przewlekłość. Dodatkowo w okresie pandemii funkcjonowanie sądów powszechnych pozostaje ograniczone.

Kwestia upływu czasu stanowi także jedną z najważniejszych okoliczności branych pod uwagę przez sąd, który rozpoznając indywidualną sprawę uwzględniać będzie, zgodnie z założeniem art. 316 § 1 k.p.c.⁴⁵, stan rzeczy istniejący w chwili zamknięcia rozprawy. Niemniej jednak należy zwrócić szczególną uwagę na moment wystąpienia nadzwyczajnej zmiany stosunków, wpływających na możliwość wykonania umowy o zaakceptowanej przez strony treści. Chwila ta powinna być decydująca dla treści orzeczenia. Wystąpienie z powództwem na podstawie art. 357¹ k.c. przez podmiot, który zawarł umowę przed pandemią wirusa SARS-CoV-2 i nie wykonał jej w oznaczonym termi-

⁴² Zob. szerzej G. Kozieł [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks cywilny...*, Legalis, art. 357¹, nb. 15; P. Machnikowski [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny...*, Legalis, art. 357¹, nb. 13.

⁴³ Zob. B. Nowak-Górski, D. Mróz, K. Olszak, *Stosowanie klauzuli rebus sic stantibus w dobie epidemii wirusa SARS-CoV-2*, „Monitor Prawniczy” 2020, nr 10, s. 510.

⁴⁴ Zob. również A. Brzozowski, *Wpływ zmiany...*, s. 13.

⁴⁵ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, t.j. Dz.U. 2020, poz. 1575 z późn. zm.

nie, a tym samym popadł w zwłokę, zgodnie z dotychczasowym stanowiskiem doktryny, powinno skutkować oddaleniem powództwa w całości. Według takiego stanowiska doktryny stan pandemii nie może stanowić uzasadnienia dla braku wykonania ciężącego na stronach zobowiązania, a klauzula *rebus sic stantibus* nie może być przeciwstawiana zasadzie *pacta sunt servanda*. W przeciwnym bowiem przypadku, reguła określona w art. 357¹ k.c. mogłaby stanowić środek, za pomocą którego dłużnik może uniknąć odpowiedzialności z tytułu odsetek oraz rekompensaty w przypadku braku płatności w terminie przekraczającym 30 dni od dnia dostawy towaru lub usługi.

Należy jednak w tym miejscu zwrócić uwagę, iż pogląd ten, reprezentowany dotychczas w literaturze i orzecznictwie został ukształtowany przed datą pojawienia się pandemii. Nauce przedmiotu nie znane były okoliczności związane z wirusem SARS-CoV-2. Orzecznictwo bazujące na pandemii jako przesłance nadzwyczajnej zmiany stosunków zobowiązaniowych pozostaje obecnie na etapie kształtowania się i wydaje się, że niedaleka przyszłość pokaże, w jakim kierunku będzie się ono rozwijać. Podkreślić należy, iż rozwiązania prawne podejmowane w zakresie przeciwdziałania rozprzestrzenianiu się wirusa SARS-CoV-2 nie mogą pozostać obojętne dla przyjętych przez strony umowy zobowiązań. Przykładowo, wręcz nieprawdopodobne było przyjęcie założenia, iż określone rodzaje działalności gospodarczej zostaną ograniczone albo wręcz zamknięte, czego najlepszym przykładem jest gastronomia, hotelarstwo, branża eventowa oraz sportowa. W takim też przypadku popadnięcie w zwłokę stanowi naturalną konsekwencję pandemii, tym samym nie może stanowić podstawy do oddalenia powództwa.

Zwrócić należy także uwagę na cel regulacji objętej art. 357¹ k.c., dalekiej od ingerencji w fundamentalną zasadę prawa zobowiązań, jaką jest *pacta sunt servanda*, która gwarantuje pewność obrotu i stabilizację stosunku prawnego, ale też nie stanowi prawa absolutnego⁴⁶. Ustawodawca dopuszcza bowiem możliwość zmiany treści umowy w ściśle określonych przypadkach. Nie sposób jednak wykluczyć takich sytuacji, iż umowa nie została wykonana wobec wystąpienia okoliczności powstałych w związku z wystąpieniem zagrożenia epidemicznego. Przykładowo, dostawa towaru dokonana została z opóźnieniem z uwagi na wprowadzone już ograniczenia produkcji w związku z obecnością wirusa SARS-CoV-2, co spowodowało po stronie kupującego konsekwencje, spełniające przesłanki z art. 357¹ k.c. Wobec znaczącego opóźnienia realizacji umowy oraz braku woli sprzedającego co do zmiany

⁴⁶ Zob. szerzej B. Nowak-Górski, D. Mróz, K. Olszak, *Stosowanie klauzuli...*, s. 508.

warunków umowy, strona kupująca może skutecznie domagać się sądowej modyfikacji przedmiotowej umowy.

5. Ustawowe skutki opóźnień w transakcjach handlowych a sądowa ingerencja w stosunek zobowiązaniowy w dobie epidemii

Ustawodawca, nowelizując ustawę o przeciwdziałaniu nadmiernym opóźnieniom w transakcjach handlowych, zwrócił uwagę na świadomość stron transakcji handlowej już na etapie zawierania umowy, a dotyczącej możliwości wykonania umowy zgodnie z jej postanowieniami. Sprzedawca nie powinien zawierać umowy, gdy nie ma możliwości wykonania ustalonej dostawy towaru lub świadczenia usługi. Kupujący przedsiębiorca zawierający umowę handlową z odroczonym terminem płatności musi liczyć się z obowiązkiem zapłaty. Jedynie termin tej zapłaty został przesunięty w czasie. Wielokrotnie jednak nadużywa on swoje uprawnienia wobec sprzedającego i dokonuje płatności w dogodnym dla siebie czasie, ignorując ustalony termin zapłaty, co wiąże się z koniecznością prowadzenia przez sprzedającego działań windykacyjnych. Nieuczciwe byłoby także takie działanie nabywcy lub usługobiorcy, polegające na domaganiu się zmiany umówionej ceny i wystąpienie z powództwem o zmianę umowy w tym zakresie albo o jej rozwiązanie na podstawie klauzuli *rebus sic stantibus*, powołując się na wystąpienie pandemii wirusa SARS-CoV-2 na etapie realizacji umowy. Wystąpienie bowiem pandemii na etapie płatności stanowić może wyłącznie typowe ryzyko kontraktowe. Nabywca towarów lub usług winien kierować się przy zawieraniu umowy możliwością zapłaty za dostarczony towar lub wykonaną usługę na ustalonych w umowie warunkach. Wystąpienie zaś pandemii na ostatnim etapie umowy pozostaje co do zasady bez wpływu na możliwość jej realizacji.

Analogiczny skutek winien wystąpić wtedy, gdy umowa została zawarta w początkowym okresie pandemii. Przykładowo, strony zawarły umowę sprzedaży znacznej ilości płynów do dezynfekcji. Miały one zatem świadomość zmieniających się okoliczności wobec obecnego zagrożenia. Nadmienić również należy, iż czas trwania pandemii oraz jej skutki pozostają trudne do przewidzenia, co strony winny przewidzieć już na etapie zawierania umowy. Stąd też występująca zmiana stosunków stanowić może wyłącznie typowe ryzyko kontraktowe⁴⁷. Pandemia wirusa SARS-CoV-2 nie wywołuje w takim przypadku zmian uzasadniających sądową ingerencję w stosunek zobowiązaniowy.

⁴⁷ Zob. wyrok SN z dnia 9 czerwca 2005 r., III CK 674/04, LEX 180851.

Nie każdy jednak przypadek jest możliwy do przewidzenia na etapie zawierania umowy. Nie sposób bowiem przyjąć, iż przykładowo przedsiębiorca z branży gastronomicznej, który zakupił półprodukty do wykonania produktów gastronomicznych, mógł przewidzieć, że terminowa zapłata za te półprodukty stanie się niemożliwa wobec konieczności czasowego zamknięcia prowadzonej przez niego działalności gospodarczej i braku możliwości zbycia wytworzonych produktów. W takim też przypadku, wydaje się celowym skorzystanie z klauzuli *rebus sic stantibus*, gdy wobec wystąpienia pandemii nie będzie możliwa terminowa zapłata, a wierzyciel nie wyraża woli wprowadzenia zmian w umowie umożliwiających jej wykonanie przez dłużnika.

Podkreślić w tym miejscu należy, iż regulacja objęta art. 357¹ k.c. zezwala na ingerencję w stosunek zobowiązaniowy. Odsetki oraz rekompensata za koszty odzyskiwania należności w transakcjach handlowych stanowią instrumenty ustawowe, wynikające z u.p.n.o.t.h. Celem tych instrumentów jest zdyscyplinowanie dłużnika transakcji handlowej do wykonania przyjętego przez niego zobowiązania zgodnie z określonymi w umowie terminami. Stanowią one zatem ustawową sankcję za brak spełnienia świadczenia w oznaczonym terminie. W przypadku zaś, gdy dłużnik wprowadzie opóźnia się z płatnością za dostarczony mu towar lub usługę, lecz opóźnienie to wynika z okoliczności wywołanych epidemią, dokonywanie przez wierzyciela naliczeń odsetek oraz rekompensaty pozostaje niecelowe i pozostaje sprzeczne ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem tego uprawnienia. Aby tak się jednak stało, dłużnik winien wykazać, iż opóźnienie w płatności nastąpiło z przyczyn od niego niezależnych, za które nie można przypisać mu winy.

Postawić w tym miejscu należy pytanie, czy dłużnik w toku postępowania sądowego będzie mógł skutecznie powołać się na klauzulę *rebus sic stantibus*, aby uchylić się od odpowiedzialności za skutki niewykonania zobowiązania w terminie na skutek wystąpienia pandemii wirusa SARS-CoV-2. Art. 357¹ k.c. daje podstawę sądowi do oznaczenia sposobu wykonania zobowiązania, wysokości świadczenia lub rozwiązania umowy, jeżeli z powodu nadzwyczajnej zmiany stosunków spełnienie świadczenia byłoby połączone z nadmiernymi trudnościami albo groziłoby jednej ze stron rażącą stratą, czego strony nie przewidziały przy zawieraniu umowy. Sąd nie posiada jednak kompetencji do ingerowania w rozwiązania ustawowe. Zarówno odsetki, jak i rekompensata za koszty odzyskiwania należności w transakcjach handlowych nie są częścią umowy, lecz stanowią instrumenty ustawowe.

Należy jednak zwrócić uwagę, iż art. 357¹ § 1 k.c. daje sądowi podstawę nawet do rozwiązania umowy, chociaż wyłącznie w wyjątkowych sytuacjach.

Zwraca na to uwagę Sąd Najwyższy, wskazując, że „rozwiązanie umowy, obwarowane zwrotem «nawet orzec o rozwiązaniu umowy», może być zastosowane, wyjątkowo w sytuacji, gdy nie można było osiągnąć celu przez zmianę treści umowy”⁴⁸. Gdy sąd skorzysta ze wskazanego rozwiązania, łączący strony stosunek zobowiązaniowy wygasa. Odpadnie zatem podstawa do obciążenia dłużnika odsetkami i rekompensatą za koszty odzyskiwania należności w transakcjach handlowych.

Odmierna sytuacja wystąpi w przypadku, gdy sąd zmodyfikuje treść stosunku prawnego wynikającego z umowy poprzez oznaczenie sposobu wykonania zobowiązania lub wysokości świadczenia. W takim przypadku umowa pozostanie ważna, lecz zmianie ulegnie jej treść. Termin wykonania zobowiązania może zatem nie ulec zmianie. Aktualne pozostaną skutki ustawowe i wierzyciel będzie mógł naliczyć dłużnikowi odsetki i rekompensatę za koszty odzyskania należności w transakcjach handlowych, jeśli ziszczą się przesłanki zastosowania tych instrumentów. Klauzula *rebus sic stantibus* nie może bowiem ingerować w ustawowe uprawnienia, które zostały nadane wierzycielowi.

Termin zapłaty określony w umowie nie może przekraczać 60 dni, liczonych od dnia doręczenia dłużnikowi faktury lub rachunku, potwierdzających dostawę towaru lub wykonanie usługi (art. 7 ust. 2 u.p.n.o.t.h.). Przepis ten nie wprowadza jednak bezwzględnego zakazu określenia terminów zapłaty dłuższych niż 60 dni. Ustawodawca dopuścił bowiem możliwość umownego określenia dłuższego terminu płatności pod warunkiem, że dłuższy termin zostanie wyraźnie określony w umowie i nie jest rażąco nieuczciwy wobec wierzyciela (art. 7 ust. 2). Skoro termin zapłaty może zostać określony przy zachowaniu ustawowej przesłanki w postaci braku rażącej nieuczciwości wobec wierzyciela, możliwa pozostaje sądowa modyfikacja postanowień umownych również w tym zakresie. Jeśli określony w umowie termin zapłaty nie może zostać dochowany z uwagi na okoliczności wywołane pandemią wirusa SARS-CoV-2 oraz okresowy brak możliwości prowadzenia działalności gospodarczej, dopuszczalne jest sądowe wydłużenie tego terminu. Rozwiązanie to skutkuje odroczeniem w czasie uprawnień wierzyciela do odsetek w transakcjach handlowych oraz rekompensaty za koszty odzyskiwania należności. Skoro bowiem umówiony termin zapłaty został wydłużony, wierzyciel nie nabył uprawnień do zastosowania tych ustawowych mechanizmów.

Podkreślenia wymaga, że u.p.n.o.t.h. obejmuje ochroną wyłącznie wierzyciela. Ustawodawca nie przewidział żadnych mechanizmów ochronnych,

⁴⁸ Wyrok SN z 8 marca 2018 r., II CSK 303/17, LEX 2508552.

z których mógłby skorzystać dłużnik. Pandemia wirusa SARS-CoV-2 ukazała, że opóźnienia w płatnościach mogą wystąpić w wyniku okoliczności, za które nie można przypisać dłużnikowi winy. Korzystając z ustawowych uprawnień, wierzyciel będzie w takim przypadku działał z pokrzywdzeniem dłużnika, co mogłoby naruszać równość stron umowy. Ustawodawca powinien zwrócić uwagę na takie sytuacje i wprowadzić do wskazanej ustawy rozwiązania dające dłużnikowi możliwość ochrony swoich praw. Dobrym rozwiązaniem byłoby wprowadzenie przesłanek uniemożliwiających wierzycielowi naliczenia odsetek oraz żądania rekompensaty za koszty odzyskiwania należności. Ustawodawca mógłby uzależnić możliwość naliczenia odsetek wskazanych w art. 7 ust. 1 u.p.n.o.t.h. od spełnienia dodatkowego warunku, a to winy dłużnika w braku terminowej zapłaty. Dłużnik winien jednak poinformować wierzyciela o powodach braku terminowego wywiązania się z ciężącego na nim zobowiązania. Zasadnym byłoby także doprecyzowanie przepisu art. 10 u.p.n.o.t.h. poprzez wskazanie, iż dla żądania rekompensaty za koszty odzyskiwania należności koniecznym jest wykazanie przez wierzyciela, iż prowadził działania windykacyjne. Pozostaje to zgodne z założeniami dyrektywy 2011/7/UE, która w motywie 19 podkreśla, iż wysokość rekompensaty winna być określona tak, aby była uczciwa i odpowiadała ponoszonym przez wierzyciela kosztom odzyskiwania należności w związku z opóźnieniami w płatnościach. Stała zaś kwota rekompensaty ma na celu ograniczenie kosztów związanych z odzyskiwaniem należności. Brak jest jednak potrzeby obciążania wierzyciela obowiązkiem udowodnienia wydatkowanej na ten cel kwoty.

Wnioski

Skutkiem opóźnienia w płatności za dostarczony towar lub usługę jest powstanie po stronie wierzyciela uprawnienia do naliczenia odsetek ustawowych za opóźnienie w transakcjach handlowych oraz żądania zapłaty rekompensaty za koszty odzyskiwania należności. W znowelizowanej w 2019 r. ustawie o przeciwdziałaniu nadmiernym opóźnieniom w transakcjach handlowych przyjęto rozwiązania przekazujące wierzycielowi środki prawne umożliwiające mobilizowanie dłużnika do rzetelnego i uczciwego wywiązywania się z przyjętych na siebie zobowiązań w możliwie najszybszym terminie. Zwiększenie zaś wysokości odsetek za opóźnienia w płatności w transakcjach handlowych oraz prawo do żądania zapłaty rekompensaty za koszty odzyskiwania należności umożliwia zdyscyplinowanie dłużnika do przeanalizowania swojej kondycji finansowej już na etapie zawierania umowy handlowej i ustalenia, czy będzie

on w stanie wywiązać się z przyjętego zobowiązania zgodnie z postanowieniami umowy. Perspektywa ponoszenia dodatkowych dolegliwości finansowych związanych z brakiem zapłaty w określonym terminie winna stymulować dłużnika do przemyślanego zaciągania zobowiązań.

Zapłata za towar lub usługę stanowi ostatni etap realizacji umowy, na którym wystąpić mogą opóźnienia w płatności. Nie zawsze jednak powód ich wystąpienia leży po stronie dłużnika. Mogą wystąpić przypadki, za które dłużnik nie ponosi odpowiedzialności, gdyż albo wynikają chociażby z nieterminowego wykonania umowy przez wierzyciela albo pozostają od obydwu stron niezależne. Pandemia wirusa SARS-CoV-2 może w konkretnym przypadku dać podstawę do przyjęcia, iż zjawisko to stanowi nadzwyczajną zmianę stosunków, o której mowa w art. 357¹ k.c. Zmiana ta może także wpłynąć na powstanie opóźnienia w płatności. Nie można jednak przyjąć, iż pandemia w ogólności stanowi nadzwyczajną zmianę stosunków. Powstanie odpowiedzialności po stronie dłużnika będzie uzależnione od tego, na którym etapie realizacji umowy dojdzie do zmiany stosunków nadmiernie utrudniających spełnienie świadczenia albo okaże się, że wykonanie umowy wiązałoby się z koniecznością poniesienia rażącej straty. Jeżeli konsekwencje pandemii zostaną ujawnione już na etapie dostawy towaru lub usługi to zasadne wydaje się, aby na obu stronach tej umowy ciążył obowiązek podjęcia działań zmierzających do zniwelowania negatywnych skutków nieterminowej dostawy w przypadku ich powstania. Jeśli zaś brak jest woli którejkolwiek ze stron do wprowadzenia zmian w umowie w oparciu o swobodę kontraktowania, zasadnym pozostanie wystąpienie na drogę sądową w oparciu o klauzulę nadzwyczajnej zmiany stosunków – *rebus sic stantibus*. Jeżeli konsekwencje pandemii wystąpią na końcowym etapie realizacji umowy, tj. na etapie płatności, należy ustalić, jak okoliczności te wpłynęły na wystąpienie opóźnienia w płatności oraz, czy dłużnik podjął lub mógł podjąć jakieś działania, aby do tego opóźnienia nie dopuścić. Opóźnienia w płatnościach stanowią powszechne zjawisko, powstające wielokrotnie bez uzasadnionego powodu. Pandemia i jej skutki nie powinny zatem stanowić sposobu na świadome niewykonanie umowy przez dłużnika. Powoływanie się na klauzulę *rebus sic stantibus* pozostaje w takiej sytuacji niedopuszczalne. Dłużnik nie powinien jednak ponosić odpowiedzialności za opóźnienia w płatnościach, które zostały wywołane działaniem przez niego niezawinionym, na które nie miał wpływu. Wierzyciel winien uwzględnić te okoliczności i odstąpić od naliczania odsetek oraz rekompensaty za koszty odzyskiwania należności. W przeciwnym bowiem przypadku może on nadużyć przysługującego mu prawa. Chociaż instytucja przewidziana

w art. 5 k.c. pozostaje poza zakresem niniejszego opracowania, to jednak za-sygnalizować należy, iż przepis ten umożliwia dłużnikowi ochronę jego praw przed omawianymi roszczeniami wierzyciela, w przypadku gdy pandemia wirusa SARS-CoV-2 wywołała opóźnienie w płatnościach w transakcjach handlowych, za które dłużnik nie ponosi winy. Przyjęte w art. 357¹ § 1 k.c. rozwiązanie nie daje bowiem sądowi możliwości ingerowania w określone przez ustawodawcę w ustawie o przeciwdziałaniu nadmiernym opóźnieniom w transakcjach handlowych instrumenty ochrony prawnej przed brakiem spełnienia przez dłużnika świadczenia w terminie.

Bibliografia

Akty normatywne

- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, t.j. Dz.U. 2020, poz. 1740 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, t.j. Dz.U. 2020, poz. 1575 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 r. o instytutach badawczych, t.j. Dz.U. 2019, poz. 1350 i 2227.
- Ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej, t.j. Dz.U. 2020, poz. 295.
- Ustawa z dnia 8 marca 2013 r. o przeciwdziałaniu nadmiernym opóźnieniom w transakcjach handlowych, t.j. Dz.U. 2021, poz. 424.
- Ustawa z dnia 27 października 2017 r. o podstawowej opiece zdrowotnej, t.j. Dz.U. 2019, poz. 357, 730 i 1590.
- Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ograniczenia zatorów płatniczych, Dz.U. 2019, poz. 1649.
- Uchwała nr 7/2020 Rady Polityki Pieniężnej z 28 maja 2020 r. w sprawie stopy referencyjnej, oprocentowania kredytów refinansowych, oprocentowania lokaty terminowej oraz stopy redyskontowej weksli w Narodowym Banku Polskim, Dz.Urz. NBP 2020, poz. 10.
- Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 lipca 2020 r. w sprawie wysokości odsetek ustawowych, M.P. 2020, poz. 626.
- Obwieszczenie Ministra Rozwoju, Pracy i Technologii z 28 grudnia 2020 r. w sprawie wysokości odsetek ustawowych za opóźnienie w transakcjach handlowych, M.P. 2020, poz. 1212.

Orzecznictwo:

- Postanowienie SN z 2 grudnia 1998 r., I CKN 972/97, Legalis 338656.
Wyrok SN z 9 kwietnia 2003 r., I CKN 255/01, LEX 78890.
Wyrok SN z 21 kwietnia 2005 r., III CK 645/04, LEX 369251.
Wyrok SN z 9 czerwca 2005 r., III CK 674/04, LEX 180851.
Wyrok SN z 21 września 2011 r., I CSK 727/10, LEX 1043967.
Wyrok SN z 19 listopada 2014 r., II CSK 191/14, LEX 1628911.
Uchwała SN z 11 grudnia 2015 r., III CZP 94/15, OSNC 2017, nr 1, poz. 5.
Wyrok SN z 7 lipca 2017 r., V CSK 660/16, LEX 2350004.
Wyrok SN z 8 marca 2018 r., II CSK 303/17, LEX 2508552.
Postanowienie SN z 24 kwietnia 2019 r., I CSK 640/18, LEX 2650291.

Literatura

- Brzozowski A., *Wpływ zmiany okoliczności na zobowiązania w dobie pandemii – o konieczności zastosowania nadzwyczajnych środków*, „Studia Prawa Prywatnego” 2020, nr 2, s. 5-15.
- Fik P., Staszczuk P., *Wątpliwości dotyczące możliwości dochodzenia rekompensaty za koszty odzyskania należności na podstawie ustawy o terminach zapłaty w transakcjach handlowanych*, „Przegląd Sądowy” 2015, nr 7-8, s. 119-127.
- Gniewek E., Machnikowski P. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2019, Legalis.
- Kanarek-Równicka A., *Nowa metoda „kredytowania” przedsiębiorców. Polityka gospodarcza – praktyka – etyka*, „Studia i Materiały. Miscellanea Oeconomicae Wydział Prawa, Administracji i Zarządzania Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach” 2018, nr 3, s. 217-227.
- Lemkowski M., *Odsetki cywilnoprawne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2007.
- Malarewicz A., *Wpływ zmiany stosunków na wykonanie zobowiązań – cz. I*, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 11, s. 539-545.
- Mały rocznik statystyczny Polski 2020*, GUS, Warszawa 2020, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/maly-rocznik-statystyczny-polski-2020,1,22.html> [dostęp: 07.03.2021].
- Marcisz E., *Ustawa o terminach zapłaty w transakcjach handlowych. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, LEX.
- Naworski J.P., *Wykładnia art. 10 ust. 1 ustawy o terminach zapłaty w transakcjach handlowych – zagadnienia wybrane*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2019, nr 3, s. 5-15.

- Nowak-Górski B., Mróz D., Olszak K., *Stosowanie klauzuli rebus sic stantibus w dobie epidemii wirusa SARS-CoV-2*, „Monitor Prawniczy” 2020, nr 10, s. 507-514.
- Olejniczak A. (red.), *Prawo zobowiązań – część ogólna*, System Prawa Prywatnego, t. 6, C.H. Beck, Warszawa 2009.
- Osajda K. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2021, Legalis.
- Osajda, K. (red.), *Ustawa o terminach zapłaty. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2019, Legalis.
- Pietrzykowski K. (red.), *Kodeks cywilny. T. 1. Komentarz. Art. 1-449¹⁰*, C.H. Beck, Warszawa 2020, Legalis.
- Strugała R., *Wpływ pandemii COVID-19 na wykonywanie umów w świetle art. 357[1] KC*, „Monitor Prawniczy” 2020, nr 11, s. 560-565.
- Załucki M. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2020.

Netografia

- Nadzwyczajny* [hasło], [w:] *Słownik języka polskiego* <https://sjp.pwn.pl/sjp/nadzwyczajny;2485997.html> [dostęp: 07.03.2021].